

Հաստատում եմ՝
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի
տնօրեն՝ Պ.Ս.Ավետիսյան
28.06.2021թ

ԿԱՐԾԻՔ

Արման Գևորգի Անդրիկյանի
«Հայ առաքելական եկեղեցու Իրանի թեմերը
(Պատմություն և արդիականություն)»
վերնագրով թեկնածուական ատենախոսության մասին

ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի սփյուռքի հետազոտությունների բաժնի 2021 թ. հունիսի 28-ի նիստում քննարկվեց ԵՊՀ աստվածաբանության ֆակուլտետի ասպիրանտ Արման Գևորգի Անդրիկյանի «Հայ առաքելական եկեղեցու Իրանի թեմերը (Պատմություն և արդիականություն)» վերնագրով ատենախոսական աշխատանքը՝ պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցմամբ:

Նիստին մասնակցում էին՝ սփյուռքի ուսումնասիրությունների բաժնի վարիչ պ.գ.դ. Ռ. Կարապետյանը, բաժնի գիտաշխատողներ՝ պ.գ.թ. Ս. Բարսեղյանը, պ.գ.թ. Ս. Ներսիսյանը, պ.գ.թ. Լ. Տանաջյանը, պ.գ.թ. Ն.Խաչատրյանը, Կ.Նալբանդյանը և Ս.Մարկոսյանը:

Ելույթ ունեցան՝ պ.գ.դ. Ռ. Կարապետյանը, պ.գ.թ. Լ. Տանաջյանը, պ.գ.թ.Ս. Ներսիսյանը, պ.գ.թ. Ն. Խաչատրյանը և պ.գ.թ. Ս. Բարսեղյանը: Նիստի մասնակիցներն արձանագրում են հետևյալը.

Ատենախոսությունը նվիրված է Հայ Առաքելական Եկեղեցու Իրանի թեմերի պատմությանը և արդի վիճակին: Աշխատանքը իրականացվել է Հայ Առաքելական Եկեղեցու Ատրպատականի և Սպահանի (Նոր Զուղայի) թեմերի վերաբերյալ երկու տասնյակից ավելի ծավալուն աղբյուրագիտական նյութերի վերլուծության հիման վրա: Դրանք ընգրկում են հայ պատմիչների աշխատություններ, հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Կաթողիկոսական Դիվանի փաստաթղթեր,

ուղեգրություններ, վարքագրական գրականություն, որոնք հեղինակի կողմից մանրամասն ուսումնասիրվել և համակողմանի քննվել են:

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, համապատասխանաբար հինգ, յոթ և չորս ենթալուի պարունակող երեք գլուխներից և եզրակացություններից, սկզբնաղբյուրների և գրականության ցանկերից:

Իրանահայ գաղթօջախի դերը անգնահատելի է հայ ժողովրդի գոյատևման, էթնիկ նկարագրի վերարտադրման և զարգացման, նրա տարբեր հատվածների համախմբման և ազգային ինքնության պահպանման գործում: Այս գործնթացներում մեծ դեր ունի Ատրպատականի և Նոր Ջուղայի հայ առաքելական եկեղեցու թեմերի հոգևոր գործունեությունը, որի պատմական փորձի քննարկումը և ուսումնասիրումը կարևոր է ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական առումներով: Նշվածի համատեքստում ներկայացված աշխատությունը ողջունելի է:

Ներածության մեջ ատենախոսը հիմնավորում է թեմայի արդիականությունը, ձևակերպում է աշխատանքի նպատակը և խնդիրները, գիտական նորույթը, ներկայացնում հետազոտման մեթոդաբանությունը, աղբյուրների և գրականության համառոտ ակնարկը:

Ատենախոսության առաջին գլուխը նվիրված է Հայ Առաքելական Եկեղեցու թեմերի գործունեության պատմությանը, որն ընդգրկում է V-XVIII դարերը: Տվյալ հատվածում հեղինակը առանձնացնում է Իրանի տարածքում հայկական գաղթօջախների ձևավորման պատմության կարևոր փուլերը: Նա դիտարկում է հայության զանգվածային բռնագաղթերի գործընթացները, սկսած Մասանյան Արտաշիր (228թ.) և Շապուհ Բ Երկարակյաց (369 թ.) թագավորների ժամանակահատվածից և Հայաստանի առաջին բաժանման (387 թ.) շրջանից, շարունակում է արաբական, սելջուկյան և մոնղոլական արշավանքների, թուրք-պարսկական պատերազմների հետևանքով հայերի բռնագաղթով պայմանավորված Ատրպատականի, Նոր Ջուղայի, Թավրիզի, Սուլթանեյի, Սալմաստի հայ գաղթօջախների առաջացման, ամրապնդման պատմությամբ: Այս համատեքստում նկարագրվում է Հայ Առաքելական եկեղեցու Իրանի թեմերի ձևավորումը և գործունեության ծավալումը: Առանձնակի ուշադրության է արժանանում հայկական քրիստոնեական վանքերի և եկեղեցիների կառուցման պատմությունը: Դրա հետ մեկտեղ, ատենախոսը ցույց է տալիս եկեղեցական դասի

ակնառու ներկայացուցիչների գործունեությունը, քննարկում է նրանց դերը Իրանում Հայ Առաքելական եկեղեցու թեմերի ձևավորման, ամրապնդման և զարգացման գործում: Ատենախոսության մեջ հատուկ անդրադարձ է կատարվում XIV-XVII դդ. Հայոց նոր վկաների կամ իրանահայ հոգևոր թեմերի «մոռացված սրբերի» Ավագ Սալմաստեցու, Իսահակ Թավրիզեցու, Միրաք Թավրիզեցու, Գրգոր Արփայեցու կենսագործունեությանը, ցույց տալով նրանց դերակատարումը հայ քրիստոնեական ինքնության պահպանման գործում ազգի համար այդ արգասաբեր դարաշրջանում: Այստեղ առանձնակի ուշադրության է արժանանում մեր կարծիքով շատ կարևոր հարց՝ Նոր Զուղայի և Ատրպատականի հոգևոր թեմերի փոխհարաբերությունները Սբ. Էջմիածնի հետ XVIII դարում: Հեղինակը խորությամբ ներկայացնում է Հայոց հայրապետների ջանքերը պարսկահայության կրոնաիրավական դրության բարելավման գործում՝ առանձնացնելով կաթողիկոսներ Սիմեոն Երևանցու, Ղուկաս Կարնեցու գործունեությունը: Միաժամանակ ատենախոսության մեջ ներկայացված է XVII-XVIIIդդ. իրանահայ թեմերի առաջնորդների կենսագործունեության համառոտ բնութագիրը:

Երկրորդ՝ ամենաընդարձակ գլխում ներկայացված է իրանահայ հոգևոր թեմերի գործունեությունը XIX-XX դարերում, որտեղ քննության են առնվում մի շարք կարևոր հարցեր՝ կապված այդ գործունեության բնութագրման հետ: Այսպես օրինակ, մանրամասն նկարագրվում է պարսկահայության և ուսումնասիրվող հոգևոր թեմերի վիճակը XIXդ. Նասրեդդին և Մոզաֆֆարեդդին շահերի կառավարման ժամանակահատվածում, որը հեղինակը որակում է որպես իրանահայերի և նրանց հոգևոր թեմերի զարգացման համար բարենպաստ: Հեղինակի կողմից այն հաստատվում է Նոր Զուղայի և Ատրպատականի թեմակալ առաջնորդների հաջող պայքարով՝ իրենց հոգևոր իշխանության տակ գտնվող հայության իրավաքաղաքական և կրոնական ազատությունների համար (Թադեոս եպիսկոպոս Բեկնազարյան, Գեորգ եպիսկոպոս Վեհապետյան և այլք): Հայ եկեղեցու այս առաջնորդների գործունեությունը տրվում է XIX-XXդդ իրանահայ թեմերի հոգևոր հայրերի կենսագրական համառոտ բնութագրերի խորապատկերին: Նշվածի համատեքստում հատուկ նշանակություն է տրվում Ատրպատականի թեմակալ առաջնորդ Ներսես արք. Մելիք Թանգյանի հայրենանվեր գործունեությանը Մեծ եղեռնից փրկված հայ գաղթականության

խնդիրների լուծման և հաղթահարման գործում: Անդրադառնալով XX դարի իրադարձություններին ատենախոսը հատուկ ուշադրություն է դարձնում իրանահայ հոգևոր թեմերի ներկայիս կառավարման կանոնադրական համակարգի վրա և փորձում է պարզաբանել թեմերի փոխհարաբերությունները իրանական պետության և Մայր Աթոռ Ս.Էջմիածնի միջև:

Երրորդ գլխում վերլուծվում է իրանահայ հոգևոր թեմերի գիտակրթական և մշակութային գործունեությունը: Հեղինակը առաջին հերթին առանձնացնում է իրանահայ հոգևոր թեմերի՝ որպես հայ գրչության կենտրոնների (Սբ.Թադեոսի վանք, Խոյ, Մակու, Թավրիզ, Սուլթանիե, Նոր Ջուղա և այլք) գործունեությունը: Դրանց շարքում ցույց է տրվում իրանահայ հոգևոր թեմերին պատկանող նշանավոր վանքերի, վանական համալիրների, եկեղեցիների, առաջնորդանիստ կառույցների կառուցման համառոտ ակնարկ հնագույն ժամանակներից մինչև XX դ. վերջ: Ներկայացվում է իրանահայ հոգևոր և մշակութային ականավոր գործիչների վերաբերյալ նյութեր: Այս գլխի վերջում տրվում է Իրանի հայ կաթողիկե և ավետարանական համայնքների գործունեության նկարագիրը: Ատենախոսությունը ավարտվում է ամփոփիչ եզրակացությամբ, որում մասնավորապես նշվում է, որ իրանահայ գաղթօջախների առաջացման (պայմանավորված հայ ժողովորդի պատմության ընթացքում իրար հաջորդող էքսպանսիաներով և պատերազմներով), պահպանման և հետագա զարգացման գործում հիմնական դերը պատկանում էր Հայ Առաքելական եկեղեցուն և նրա ականառու հոգևոր հայրերի եռանդուն գործունեությանը: Եկեղեցին կատարեց ոչ միայն հոգևոր քրիստոնեական կենտրոնի դեր, այլ նաև դարձավ շարժիչ ուժ հայերի ինքնակազմակերպման, սոցիալական և մշակութային դիմագծի պահպանման և որ ամենակարևորն է, զարգացման համար:

Արման Անդրիկյանի ատենախոսությունը իր կուռ կառուցվածքով, հարուստ բովանդակությամբ, աղբյուրների բազմազանությամբ և բովանդակային հագեցվածությամբ, գրագետ շարադրանքով հասուն գիտական աշխատություն է: Մինչ այժմ բավականին շատ ուսումնասիրված իրանահայ գաղթօջախի պատմությունը ներկայացված ատենախոսության մեջ ստացավ նոր բովանդակություն, որը պայմանավորված է առաջին անգամ հայ գաղթօջախի դիտարկման նոր տեսանկյունով, հրապարակում եղած նյութի նկատմամբ

նորագույն մեթոդաբանության մոտեցմամբ, համակարգված գիտելիքի կառուցման և կարևոր դիտարկումների, վերլուծության և եզրահանգումների ճշգրտությամբ և օբյեկտիվությամբ:

Ըստ արժանվույն գնահատելով ատենախոսի ծավալուն և արդյունավետ աշխատանքը կցանկանայինք նրա ուշադրությունը հրավիրել որոշ թերացումների վրա.

1. Ատենախոսության կառուցվածքը որոշակի տրամաբանական թերություններ ունի. դա նկատելի է ենթազույնների դասավորվածության մեջ: Որպես օրինակ՝ երկրորդ և այլ զույններում տրվում է առանձին հոգևորականի գործունեության նկարագրությունը, ապա մյուս ենթազույնում հեղինակը նորից անդրադառնում է այդ դասի մյուս ներկայացուցիչների կենսագրությանը: Այն դեպքում, երբ կարելի էր մեկ ենթազույնի մեջ տալ ատենախոսության մեջ նշված իրանահայ հոգևոր դասի բոլոր ներկայացուցիչների գործունեության նկարագիրը և միայն դրա խորապատկերին ներկայացվեր ակնառու հոգևոր հայրերի հայրենանվեր աշխատանքը:

2. Աշխատանքը կշահեր եթե նյութի համակարգման և վերլուծության մեջ տրվեր տրամաբանական կապ: Շարադրանքում անրաժեշտ է երևոյթները դասակարգել՝ ըստ քննվող թեմայի: Այսպես օրինակ, լավ կլիներ յուրաքանչյուր պատմական իրավիճակի (լինի դա մոնղոլական արշավանքներ, կամ թուրք-պարսկական պատերազմներ) համատեքստում տալ եկեղեցու հայրերի վարած քաղաքականության վերլուծությունը, որը կարելի էր կատարել նրանց կենսագրության նկարագրությունների հիման վրա: Այստեղ հավանաբար անհրաժեշտ կլիներ կենտրոնանալ առանձնացված գործչի մոտեցումների բովանդակությանը ոչ միայն նկարագրական, այլ նաև քննադատական մոտեցումներով:

3. Ըստ մեզ, աշխատանքում նկարագրական և վերլուծական մասերը բավականին անհամաչափ են. առաջինը գերակշռում է: Ահրաժեշտություն չկար տեքստը ծանրաբեռնել նկարագրական մանրամասներով, ցանկալի կլիներ այն հարստացնել հեղինակի կողմից տրվող գնահատողական վերլուծություններով և մոտեցման սկզբունքների պարզաբանմամբ:

4. Կցանկանայինք, որ հեղինակը աշխատանքը հրատարակելիս օգտվեր նորագույն սոցիոլոգիական նյութերից, որոնք առկա են իրանահայերի շրջանում մեր բաժնի

աշխատակիցների կողմից կատարած հետազոտությունների հիման վրա հրատարակություններում:

Նշված թերությունները ամենևին չեն նսեմացնում ատենախսություն գիտական արժեքը:

Ատենախոսության սեղմագիրն արտահայտում է աշխատանքի հիմնական բովանդակությունը, որում տեղ գտած դրույթներն ու թեզերը հրատարակվել են վեց աշխատություններում:

ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի սփյուռքի հետազոտությունների բաժինը գտնում է, որ Արման Գևորգի Անդրիկյանի «Հայ առաքելական եկեղեցու Իրանի թեմերը (Պատմություն և արդիականություն)» վերնագրով ատենախոսական աշխատանքը լիովին բավարարում է թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող պահանջներին և հեղինակն արժանի է իր հայցած գիտական աստիճանին: Այս աշխատությունը ցանկալի է տեսնել հրատարակված:

Սփյուռքի հետազոտությունների

Բաժնի վարիչ՝ Ռ. Ս. Կարապետյան

Ռ. Ս. Կարապետյանի ստորագրությունը հաստատում եմ՝

ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության

Ինստիտուտի փոխտնօրեն

Ա. Ա. Բոլորյան

28.06.2021թ